

Oponentský posudek disertační práce Tobiáše Petruželky „Chicagská škola – interdisciplinární dědictví moderního výzkumu velkoměsta“

Disertační práce Tobiáše Petruželky pod názvem „Chicagská škola – interdisciplinární dědictví moderního výzkumu velkoměsta“ představuje nesmírně obsáhlé dílo (téměř 440 stran textu bez seznamu literatury). Autor v něm usiluje na základě velice detailního studia různých zdrojů (ať už studií o Chicagské škole nebo zdrojů utvořených samotnými autory působícími pod „hlavičkou“ Chicagské školy /dále budu používat autorem utvořenou zkratku CHS/) o prezentaci části celku CHS a výzkumů, které CHS prováděla ve vztahu k moderní metropoli. Tento cíl, který je hned v první větě disertační práce, na mne po jeho přečtení nepůsobil příliš ambiciózně. Proto jsem o to více prací studoval, abych zjistil, co nového přináší, jaké jsou její skutečné ambice. Po přečtení práce musím uznat, že i přes méně ambiciózní cíl je práce zvládnuta a obsahuje i některé velice zajímavé pasáže (např. str. 44 tištěného textu a ukázka toho, jak se v českém kontextu o CHS píše, když je studie z Bostonu vydávána za studii o Chicagu). Možná by v souvislosti s právě zmíněnou větou v závorce bylo zajímavé více se věnovat analýze toho, jak je vlastně CHS pojednávána v různých učebnicích nebo skriptech sociologie – zda se ještě vůbec v interpretacích, které tyto zdroje poskytují, jedná o CHS nebo zda je v nich již představen nějaký konstrukt, který s vlastní CHS nemá v podstatě nic společného. Takové zaměření by však zřejmě znamenalo přeorientovat celou koncepci práce, nicméně by překročilo často zdlouhavou popisnost textu.

Protože se jedná o oponentský posudek, měl bych namísto zdůrazňování dalších předností práce (ty může autor představit u obhajoby) přejít k oponentuře některých myšlenek uváděných v práci a k jejich kritickému posouzení. Otázky budou kladeny průběžně a v textu jsou označeny tučnými písmeny.

K již poněkud nepřilíživě ambiciózně vyznívajícimu cíli práce, o kterém jsem psal výše, lze dodat i další větu v úvodu (str. 8 tištěného textu), že disertace „má ukázat, že CHS existovala, že měla evidentní a srozumitelný program a že byl úspěšně naplňován.“ Takové zaměření bych automaticky předpokládal, je-li CHS věnována pozornost v řadě jiných prací. Proto si nemyslím, že by takto zaměřená měla být i další práce, byť se jedná o práci disertační. Možná, že měl autor problém zasadit nějakým způsobem svou práci v úvodních pasážích do určitých souvislostí. Snad i proto na str. 9 píše, čím tato práce není. Zřejmě jsem v těchto souvislostech příliš ovlivněn tím, jak třeba mé články hodnotí různí posuzovatelé, kteří zpravidla vyžadují jasně formulované cíle, aby mohli posoudit, jak jsem se s nimi textu vyrovnal. Navíc jasně formulované cíle ukazující, čím daná práce či článek je (ne, čím není), vedou i čtenáře a možná, že i samotný text potom nemusí být tak obsáhlý.

Na straně 11 autor píše o nekončící krizi současného urbanizovaného života. Je na škodu, že neukázal některé zdroje, poukazující na tuto krizi. Takto může mít čtenář dojem, že si tvrzení o krizi urbanizovaného života prostě vymyslel (až na str. 197 elektronického textu se píše o „urbánní krizi“, což ale podle mne není totéž jako krize urbanizovaného života). **Lze interpretovat studie CHS jako studie, které podporují tvrzení o krizi urbanizovaného života? Jak dalece (nebo blízko) je pak CHS tzv. rurálnímu romantismu?**

Součástí úvodní neukotvenosti (abych použil jazyk Geelsovy teorie tranzice) je i autorovo zdůvodnění, proč je daná práce předkládána na katedře kulturologie (str. 20-21). Až když

toto provedl, začala mít práce najednou jasnější obrysy. Nedomnívám se však, že by sociologie byl tak kolonialistickou disciplinou, že by neuznávala přínos a oprávněnost jiných disciplin. Nakonec i Giddens ve své učebnici sociologie píše, že je prostě jednou se sociálních věd, s nimi se překrývá a že mezi těmito vědami nejsou jasné předěly (a jen pro zajímavost, od kolegů zabývajících se lesnictvím jsem na vědecké radě slyšel i o sociologii lesa..., což může být ve vztahu k human ecology zajímavé). Z hlediska široce pojímané interdisciplinarity je inspirující sledování studií CHS o vodě a odpadech na str. 93. To je dnes bytostné téma přírodních a technických věd. Jako někdo, kdo mezi těmito vědci působí, jsem rád, že mohu tuto disertační práci použít jako další důkaz o tom, že to, o čem dnes vášnivě diskutují a za co získávají body v tzv. RIV, již na poli sociálních věd bylo zkoumáno dávno před tím. Mimochodem, Nelson ve své knize Rural Sociology píše, že termín „sociology“ nebyl na začátku 20. století (cca do roku 1915) při zkoumání venkova příliš používán. Termín „logy“ implikoval vědeckou teoretičnost, a to, co je dnes nazýváno rurální sociologií, mělo být ryze praktické až reformní. Termín „socio“ potom odkazoval k socialismu, což bylo v rozporu s tehdejší Giddingsovým pojetím přístupu ke společnosti postavenému téměř na sociálním darwinismu. **Je zde nějaké propojení i na CHS? Byla CHS ovlivněna také nějakým způsobem tímto širším kontextem – tj. odmítáním pojmu sociologie, protože CHS by byla chápána jako nedostatečně reformně praktická (obecně se jedná o onu diskusi o tom, jak dalece CHS byla teoretická, proto se ptám na naznačený kontext)?**

Mohl by autor nastínit, jaký je vztah CHS k přírodním vědám? Tento vztah prochází řadou jejich prací, zajímalo by mne však kritické zhodnocení a sumarizace dílčích pohledů autora této disertace.

K většímu zacílení práce přispělo také autorovo vyrovnání se s pojmem škola. Mohl by své pojetí konfrontovat s tím, jak s pojmy škola (ale i směr nebo paradigma) nakládá M. Petrusek (třeba ve slovníkové publikaci „Školy, směry a paradigmata v sociologii“). **V čem se autorem používané pojetí „školy“ v sociálních vědách liší od těch zažitých, aby tato práce nebyla pouhou nadprodukcí zbytečného vědění, což autor na str. 42 oprávněně kritizuje?**

Je zajímavé, že ve svém konceptu sousedství nepracovali autoři CHS s tím, jak jej pojednával Tönnies (v textu disertace není na str. 187 elektronického textu zmíněn, ale na str. 133 se píše, že hovoří-li se o propojení CHS s evropským sociologickým myšlením je v závorce uveden Simmel a právě Tönnies). **Je pro to nějaké vysvětlení?**

To že práce získává jasnější obrysy a zaměření je patrné přibližně od strany 40. Na kritické poznámky k českým autorům při zasazení práce do českého kontextu si netroufám reagovat. Domnívám se, že by to mělo být právo těch, kteří jsou v práci zmiňováni. Bude-li práce veřejně dostupná, budou mít příležitost. Třeba bude jedním z oponentů kolega Balon. Jeho pohled na to, jak je v textu přiblížen jeho pohled na CHS by mne upřímně zajímal.

Nevím, zda bych použil formulaci (s. 60), že za jedinou správnou cestu považuje poznání a pochopení původních východisek. Souhlasím s autorovým zdůvodněním proč, ale formulace „jediná správná cesta“ evokuje spíše myšlenky některých politiků, než představitelů CHS (tím více, byla-li CHS interdisciplinární).

Na str. 65 mne zaujalo spojení „extenzivní industriální modernizace.“ **Může jej autor blíže vysvětlit?** Existuje i neindustriální modernizace?

Možná proto, že jsem ovlivněn četbou Coserova díla *Masters of Sociological Thought*, postrádal jsem více biografických poznámek k autorům spojeným s CHS. Sám autor ovšem píše, že je biografiím autorů CHS (s. 148) věnována okrajová pozornost. Podle mne je to škoda, protože biografie ukazují a vysvětlují některé okolnosti. Coser má biografické odkazy na vybrané autory z CHS spojeny nejen s „pikantnostmi“ (např. Parkova a Millerova kniha *Old World Traits Transplanted*, což však byl výsledek spolupráce Parka s Thomasem a jeho jméno není uvedeno na základě skutečnosti, že Thomas byl vynucen opustit svou univerzitní pozici, protože udělal něco, co bylo „judged to be a case of sexual indiscretion“), ale i s vysvětlením určitých trendů v samotné CHS. **Zajímal by mne autorův jasnější postoj k otázce využití biografii v pracích zaměřených podobně jako tato disertace.**

Na str. 179 se píše: V CHS funguje vedle sebe makro i mikro, obecné i konkrétní, teoretické i empirické, přírodní i kulturní, proces ve své dynamice i jeho fáze. **Lze tuto větu chápat, že v CHS je „smícháno“ vše? Je možné na základě takto formulované věty (ale i obecně zmiňované mozaikovitosti CHS) říci, že by CHS byla předzvěstí postmodernity**, typické tím i oním, krátce řečeno Feyerabendovým „anything goes“? Při jiném pohledu na tuto větu mne napadal otázka, zda lze mluvit o CHS také jako o funkcionalistické škole, když na str. 184 se píše o různých orientacích částí města. Tyto části se odlišují podle převládající obchodní, průmyslové nebo rezidenční orientace – to je v současné řeči podle funkcí?

Nevím, zda bych modely definoval, jak činí autor na str. 198. Spojuje je s experimentem, ale to není nutné. Model může být kopií reality (i když, jak autor podotýká, není přesným odrazem reality), ale modelování není nutně spojeno s experimentem, tedy s kontrolou (a případnou změnou podmínek, v nichž jsou v laboratoři zkoumány objekty). To je však jenom poznámka na okraj, která by byla důležitá v případě, kdyby se jednalo o metodologickou práci. Proto v tomto případě neočekávám ani odpověď.

Když na str. 200 elektronického textu píše autor o rurál-urbánním kontinuu (spíše bych použil termín rurálně-urbánní kontinuum), potom se v celkovém vyznění ve spojení tohoto konceptu s pohybem do centra, který „má vest ke krizi komunity a dezorganizaci“, a s přirozeným pohybem z center jako návratem „k naději poklidného komunitarismu“ objevuje spíše dichotomické pojetí vztahu města a venkova než pojetí rurálně-urbánního kontinua. Možná se měl autor více seznámit s textem R. Pahl *„Rural-urban Continuum“* poprvé publikovaném v časopise *Sociologia Ruralis* v roce 1967. Pak by i viděl, že Redfield byl až dalším v rozpracování tohoto kontinua (viz např. Newby, H. Buttel, F.H. 1980. *Toward a Critical Rural Sociology*. Pp. 1-35 in *The Rural Sociology of the Advanced Societies /Critical perspectives/*, edited by Frederick H. Buttel and Howard Newby. Montclair: Allanheld, Osumn Co Publishers, Inc). Myslím, že by potom nepoužíval termín Tönniesovo kontinuum, když se jedná o klasickou sociologickou dichotomii (viz Pahl, R. 1968. *The Rural Urban Continuum*. Pp. 263-297 in *Readings in Urban Sociology /edited by R.E. Pahl/*. Oxford: Pergamon Press Ltd). Autor podle mého soudu nakládá s koncepty vztahu města a venkova (dichotomie, kontinuum nebo nejnovější /v práci není samozřejmě používán, protože se k němu text nevztahuje/ koncept konvergence a divergence města a venkova) příliš volně (s. 210 elektronického textu mluví o kontinuu jako o dichotomii: „obě strany kontinua nejprve

jako ideální typy, nicméně autor později navrhl dichotomii nahradit „trichotomií“; 214 tištěného textu, kde se píše, že Redfield bývá spojován s dichotomickým vnímáním města, před tím však píše ve spojení s Redfieldem o kontinuu; dichotomie však není to samé jako kontinuum). Navíc na str. 217 elektronického textu píše, že se folk/rural-urban kontinuum opíralo o USWL a o Redfieldův typ folk society. Publikace z rurální sociologie ale do zdrojů rurálně-urbánního kontinua řadí (a to významně) Sorokina s Zimmermanem (Sorokin, P., Zimmerman, C.C. 1929. *Principles of Rural-Urban Sociology*. New York: Henry Holt and Company). **Věděli a znali autoři CHS tuto práci? Tato otázka má širší kontext. Mohli autoři z CHS tuto práci znát (ale i jiné práce), ale záměrně ji (je) zamlčovat?**

Když se autor v práci zabývá Wirthovým urbanismem jako způsobem života a píše (s. 204-205 elektronického textu), že ideální typ urbanismu „bude tím intenzivnější a zřetelnější, čím více budou zastoupeny jeho základní znaky: 1) velikost; 2) hustota; 3) různorodost“, mohl se ve svých úvahách více věnovat časové dimenzi městského života (Wirth třeba v onom článku zmiňuje „transitory charakter of urban-social relations“ nebo na str. 16 svého článku Wirth přímo píše, že hodiny /a dopravní signály/ symbolizují základ sociálního řádu městského světa). **Mohl by Tobiáš Petruželka detailněji přiblížit pohled CHS (nebo i samotného Wirtha) na problematiku sociálního času.** Wirth sociální čas přímo ve své studii nezmiňuje, ale když si jeho text čtu, jakoby problematika sociálního času byla v pozadí celého textu (ať již ji nazveme diktátem času ve městech nebo tempem městského života). Nakonec i na str. 281 tištěného času je odkaz na Simmela spojený s vlivem masivního rozšíření hodiněk.

Je možné ukázat propojení (ovlivnění) pojetí anonymity u CHS (např. s. 206 elektronického textu) s pojetím „občanské netečnosti“ u E. Goffmana? Tím více, že jak autor píše, byl Goffman také absolventem univerzity v Chicagu. Navíc se ve Wirthově textu, který dizertační práce analyzuje, se mluví o nutnosti vizuálního rozpoznávání.

Nevím, zda bylo nutné tak podrobně popisovat teoretický koncept CHS. Zda by nebylo účelnější najít jiný způsob, jak text učinit hutnějším a kratším. Často se jedná o detailní představení myšlenek a o přiblížení jejich kritiky. To je dobře, ale chybí mi jakási „třešnička na dortu“ – co je v těchto polemikách nové (očekával jsem, že se to dozvím v závěrech, bohužel se tak nestalo). Například na str. 255-256 tištěného textu autor naznačuje zajímavé dilema „setrvalosti a pohybu“, který provází část chicagské urbánní teorie. Škoda, že se mu více nevěnoval. Otázka statiky a dynamiky, řádu a změny je klíčová a prochází všemi sociálními vědami (včetně ekonomie). **Mohl by tedy alespoň naznačit, kam se kloní CHS, jak toto dilema řeší?**

Někdy jsem si nebyl jist, zda autor správně nakládá s pojmy. Již jsem zmínil kontinuum nebo dichotomii. Na str. 256 tištěného textu nevím, zda bych zrovna použil termín post-fordismus. Na str. 264 tištěného textu jsou zřetelné odkazy k terminologii P. Bourdieu, ale nejsou na něj žádné odkazy.

Při celkovém pohledu na disertační práci Tobiáše Petruželky a při její četbě jsem měl pocit, jakoby se zpočátku práce autor „hledal“. Proto je v úvodních pasážích tolik neurčitostí. Jakoby úvodní nejasnost rámovala věta až ze str. 179: „Chicagský odkaz je příliš protichůdný a plný nejednoznačnosti a snad i konfliktů, než aby byl zapracovatelný do jasně ohraničených disciplin“. Čím dále práce pokračuje, tím na mně působil autor jasněji. Snad se stále více

úspěšně nořil do diskurzu CHS, do oné interdisciplinarity, kterou hodlal naplňovat. Ve svých pozdějších částech práce přestávala být nejasnou. To dokumentuje i skutečnost, že se mi obtížněji nacházela tvrzení, ke kterým bych mohl být jednoduše kritický, jako zpočátku textu. Již jsem začínal předpokládat, co mohu od autora očekávat. Práce však stále zůstávala příliš rozsáhlá, rozvláčná, což nepřispívalo k pohodlné četbě. Disertace je příliš zdlouhavá a nemá dostatečný syntetický rozměr (závěr je na dvou stranách, ale nějaké myšlenky, které by sumarizovaly předchozí deskripce a analýzy, nejsou přítomny). Například text o berlínském ohlédnutí je zbytečně obsáhlý, i když je zajímavé sledovat, jak se vzájemně ovlivňovaly Evropa a Amerika. Ale to je právě ono „něco navíc“, něco, co mohlo být více sledováno a zobecněno. Možná měl autor přistupovat k různým kapitolám jako ke kapitole o hobos. Ta je pro mne dobře čtivá a najednou jsem před sebou neměl rozvláčný text jako u některých jiných kapitol. Při četbě disertace jsem měl stále více pocit, že disertační práce imituje (a to nemyslím v negativním slova smyslu) již zmíněné Sorokinovo a Zimmermanovo dílo z roku 1929 „Principles of rural – urban sociology“. Sorokin s Zimmermanem, podobně jako T. Petruželka také prošli a představili celou řadu studií, aby našli, podle nich, hlavní znaky rozlišující město a venkov. Podobně i dizertační práce T. Petruželky hodlala studiem řady pramenů ukázat, co vlastně CHS byla (a je) a jak je třeba ji chápat a přistupovat k ní. Moje jediná větší výtká se týká nakládání s konceptem rurálně-urbánního kontinua. V práci je opomenut přínos ke konceptualizaci tohoto kontinua ze strany autorů mimo Chicagskou školu (např. Sorokina s Zimmermanem), kteří však ve svém díle neměli odkazy na CHS (pokud si pamatuji). Objektivně ale musím uznat, že tato práce není zrovna dostupná (i v USA jsem na ni v knihovně Univeristy of Missouri čekal asi týden, než ji našli v archívech). Další výtká, která již byla zmíněna, je ke zdlouhavosti textu. Jednotlivé práce jsou detailně přiblíženy, ale chybí určitá sumarizace, zhodnocení.

V práci takého rozsahu jsem našel velice málo formálních chyb nebo překlepů (odkazuji k paginaci v tištěné verzi práce). Na str. 9: Nazaměřuje se (namísto nezaměřuje se). Na str. 59 v jednom odstavci píše o Zukinové a o několik řádek níže o tom, že Zukin vykládá. V tištěném textu (zajímavě ne v pdf souboru) se na str. 85 objevuje jiný (menší) font písmen. Na str. 175 je slovo vědoa nebo na str. 184 průmyslua, 204 psaného textu: specializovanaé. Překvapilo mne, že v poznámce pod čarou na str. 200 psaného textu je uveden jako rok publikace Wirthova Urbanism as a Way of Life rok 1933. Nebyl to rok 1938? Myslím, že zkratka HH (str. 112 tištěného textu) není v seznamu zkratek.

Na závěr jedna poznámka: někdy v posudku uvádím za stranami napsáno „tištěného textu“ jindy „elektronického textu“. Mezi tištěnou a elektronickou verzí je rozdíl v paginaci (např. kapitola Úvod v tištěné verzi začíná na str. 8, v elektronické na str. 10). Protože jsem na cestách používal elektronickou verzi a doma verzi tištěnou, nechtěl jsem již na závěr vše převádět na verzi tištěnou.

Na základě zvážení kladů i záporů dizertační práce Tobiáše Tobiáše Petruželky „Chicagská škola – interdisciplinární dědictví moderního výzkumu velkoměsta“ **doporučuji tuto práci k obhajobě.**

Doc. PhDr. Michal Lošťák, PhD.